

schap tegengehouden en aanleiding gegeven tot felle aanvallen op de religie van wetenschappelijk zijde. Men sprak zich al te haastig uit over het doel, dat God met een bepaalde inrichting in de natuur zou hebben gehad, en vergat een nader en diepergaand onderzoek in te stellen. Zoo werd de onderzoekdrang lam geslagen, en het geloof niet gediend. Want overal, waar later bleek, dat men kennelijk had misgetast, vonden anti-teleologische stroomingen gereede aanleiding uit te varen tegen die plumpe, grove teleologie, die zulke dwaasheden kon debiteeren. Het kan inderdaad niet worden ontkend, dat een al te gemakkelijke en vlakke teleologische verklaringswijze de ontwikkeling der wetenschap niet zelden heeft tegengehouden, tot ze anti-teleologische tendenzen in felheid deed opflakkeren.

Vraagt men nu, wat van dit alles voor rekening der theologie komt, dan moet ten eerste nog eens herinnerd aan het nauwe, voor-Kantiaansche verband tusschen teleologie en theistisch Godsbegrip. De zeer enge verbinding hiervan deed het onderscheid soms over het hoofd te zien en men meende de teleologie het zekerst te treffen, wanneer men richtte op de theologie. Zoo is de theologie voor méér aansprakelijk gesteld, dan ze in werkelijkheid behoefde te verantwoorden.

Ten tweede omschrijft de theologie Gods bestuur van deze wereld als wijs beleid. Het besef nu, dat alles goed en wijs is gemaakt, kan, al geschiedt dat ten onrechte, aanleiding zijn tot een gemakkelijke verklaring: is de doelmatigheid van een verhouding eenmaal overzien, dan leert de ervaring, dat de behoefte naar causale verklaring dikwijls minder luid gaat spreken. Maar voorts is de teleologische beschouwingswijze, die uitgaat van Gods wijs beleid, hoe merkwaardig het ook op het eerste gehoor moge zijn, anthropomorph en uitgesproken anthropocentrisch. De mensch geldt immers onmiddellijk als het hoofd der schepping, als haar middelpunt, en, zooal niet als haar einddoel, dan toch als een zeer belangrijk doel dezer wereld. Dit besef wordt nog versterkt, waar men ziet, dat de mensch zooveel in de natuur vindt, wat hij tot zijn dienst en nut gebruikt, hoe hij mineraal en plant en dier niet alleen voor nooddrift, maar ook voor opschik en weelde zich onderwerpt. Al deze verhoudingen zijn in zekeren zin als doelmatigheid te omschrijven; het is echter alles uitwendige doelmatigheid. Deze anthropocentrische teleologie is